

ABSTRACT

Oleksandra Nestertsova-Sobakar. On the question of legality and capacity of the parties and attorneys according to the statute of civil proceedings of 1864. The study examines the provisions of the Statute of Civil Procedure of 1864 on the peculiarities of the parties in civil proceedings, namely the requirements and restrictions on participation, as well as rules relating to the activities of attorneys and jurors in magistrates' courts and district courts as representatives of one of the parties. It is determined that the Statute of Civil Procedure was adopted during the crisis in the judicial system as a whole, and this act was one of four that laid the foundations for a new judicial reform in the context of large-scale reform that took place in the state during the 1860s and 1870s in the Russian Empire. It is noted that the Statute contained many new progressive principles, which were borrowed from the best European acts of civil procedural law.

Unlike the acts that previously defined civil proceedings, the Statute of Civil Procedure provided that everyone was recognized as having the right to be a plaintiff in a civil lawsuit, as well as to be a defendant. However, there were a number of conditions for persons who were deprived of legal capacity or capacity to be a defendant or plaintiff in civil proceedings in magistrates' courts. Persons deprived of their legal status were deprived of legal capacity, and representatives of their interests acted in matters of legal capacity for minors or persons under guardianship. It is emphasized that as a result of the development of capitalism, the Charter regulated the issues of representation of business entities in the courts as a party to civil proceedings. Analyze the provisions of the Statute on the conditions that deprived a person of the right to become a lawyer in magistrates' courts and district courts. It is noted that some restrictions on the right to be a lawyer apply to persons who have committed serious immoral offenses or have a conflict of interest or a likelihood of corruption due to the bankruptcy of a person.

Keywords: *jurors, lawyers, requirements, restrictions, judicial reform, bankruptcies, Ukraine, Russian Empire.*

УДК 342.726-053.2:341.31

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-94-105

Світлана НІКОЛАЙЧУК©

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

**ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Внаслідок війни в Україні тисячі дітей залишилися сиротами, відірвані від своїх рідних і живуть у скрутному становищі. Під час війни права дітей порушуються: право на життя, бути з сім'єю та громадою, на здоров'я, на особистий розвиток, на піклування та захист, йдеться у доповіді ООН «Вплив збройних конфліктів на дітей» 1996 р. Порушені права дітей мають бути відновлені та захищені за допомогою національних та міжнародних інституцій. Країна не ізольована від проблем дітей, в умовах війни необхідно терміново прийняти законодавче регулювання деяких питань захисту прав дітей, які неможливо вирішити за існуючого загального порядку в мирний час. Зрозуміло, що воєнний стан та активні бойові дії в Україні визначають нову реальність сьогодення, а звичайні процедури захисту прав дітей згідно з чинним законодавством, яке діє в мирний час, у більшості випадків просто не працюють. В умовах воєнного стану постало питання про можливість реального захисту прав дітей, які постраждали від російської агресії, залишилися без піклування батьків або перебувають у скрутному становищі.

Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану вимагатиме об'єднання зусиль великої кількості організацій та установ, особливо в останні місяці з появою великої кількості нових документів, які регулюють поведінку дітей, а також батьків, інших родичів, опікуни та ін. З моменту введення воєнного стану прийнято 14 законодавчих актів щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *воєнний стан, діти, права, гарантії, міжнародне гуманітарне право.*

© С. Ніколайчук, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5213-3460>

svitlanavn@ukr.net

Постановка проблеми. На жаль, питання участі дітей у збройних конфліктах не втрачає своєї актуальності протягом багатьох століть. Безперечно, в умовах бойових дій особливе місце в системі захисту прав і свобод дитини посідає наявна правова база щодо захисту прав і свобод дитини, яку держава забезпечує для закріплення прав дитини відповідними засобами – через охорону, захист та відновлення.

Основою міжнародного захисту прав дитини стала Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 р. та ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. [1]. Відповідно до Конвенції діти як самостійні суб'єкти права повинні виховуватися в «дусі миру, гідності, толерантності, свободи, рівності та солідарності» і повинні адаптуватися до самостійного життя в суспільстві. Вона стала першим міжнародним документом, який найширше закріпив економічні, соціальні, культурні, громадянські та політичні права дітей. На відміну від декларацій 1924 і 1959 років, Конвенція встановлювала чіткі правові норми, які повинні були виконувати всі країни, що її ратифікували [2].

Держави-учасниці, в тому числі і наша країна, кожні п'ять років звітують перед Комітетом ООН з прав дитини про роботу, яку вони провели для забезпечення захисту прав дитини, з якими труднощами вони зіткнулися під час реалізації положень Конвенції, обговорюють вирішення проблем. На основі наданої інформації Комітет з прав дитини проводить експертну оцінку та готує рекомендації для кожної держави, зосереджуючись на пріоритетних проблемах та шляхах вирішення. Варто зазначити, що ці доповіді були проведені на спеціальній міжнародній конференції, до якої увійшли міжнародна спільнота експертів, міжнародні та національні організації із захисту прав дитини.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Теоретико-правові спеціально-правові дослідження проблеми захисту прав дитини у різні роки здійснили такі українські науковці, як І. Бандурка, С. Коталейчук, Н. Крестовська, С. Несинова, Н. Онщенко, Н. Опольська, Н. Ортинська та ін. Безпосередньо питання запобігання насильству стосовно дітей розглядали в своїх працях з різних галузей права такі вітчизняні дослідники, як П. Зеленьк, О. Коломоєць, Л. Левицька, Н. Лесько та ін. Окремі аспекти цієї проблеми свого часу вивчали С. Бобровник, К. Волинка, І. Грицай, С. Гусарев, А. Кучук, Л. Наливайко, О. Петришин, М. Хавронюк та інші вчені. Водночас нинішні реалії вимагають кардинального наукового перегляду та переоцінки порушеної проблеми, пов'язаної із захистом прав дітей в умовах воєнного стану.

Мета. Виходячи з викладеного, вважаємо за необхідне проаналізувати та виділити деякі основні нормативно-правові документи, що діють в Україні, мають міжнародний характер у сфері захисту прав дитини, згоду на чинність в Україні яких надано Верховною Радою України.

Виклад основного матеріалу. Є міжнародні документи, які регламентують певні аспекти статусу дитини, в тому числі її перебування в сім'ї. Зокрема, Декларація соціальних і правових принципів захисту та благополуччя неповнолітніх у разі передачі або усиновлення неповнолітніх на національному та міжнародному рівнях передбачає гарантії прав дітей за сімейними обставинами. Стаття 2 Декларації містить справедливий аргумент про те, що «благополуччя дитини залежить від добробуту сім'ї». Це положення знайшло логічне продовження. Зокрема, чітко вказано: «Якщо батьки не піклуються про дитину або неналежно піклуються про неї, питання про виховання дитини родичами батьків дитини, передачу дитини в іншу сім'ю не вирішується, якщо відповідна особа не доглядає за дитиною, то виникає питання про утримання чи усиновлення, а в разі потреби – про влаштування дитини до спеціальних установ» [3]. Важливим елементом теми нашого дослідження є Декларація про захист жінок і дітей в особливих обставинах і під час збройних конфліктів, метою якої є гарантування прав цивільного населення під час збройних конфліктів [4]. У документі визнається, що діти часто серйозно страждають внаслідок збройних конфліктів і пов'язаних з ними операцій. Хоча ці міжнародні норми були визнані країнами, проблема залишається невирішеною. За даними ЮНІСЕФ, понад 34 млн дітей живуть в умовах збройних конфліктів або надзвичайних ситуацій без необхідного захисту, у тому числі 6,6 млн в Ємені, 5,5 млн в Сирії та 4 млн в Демократичній Республіці Конго. В Україні мільйони дітей страждають від наслідків збройних конфліктів і потребують термінового захисту та гуманітарної допомоги, включно з доступом до базових людських потреб, безпечним середовищем

навчання, якісною медичною допомогою та психосоціальною підтримкою.

Загалом слід зазначити, що на території України, де вже дев'ятий рік поспіль триває збройний конфлікт, першорядне значення мають положення статті 38 Конвенції про права дитини, яка говорить: 1. «Держави-учасниці зобов'язані поважати та забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права, які застосовуються до них у разі збройного конфлікту. 2. Держави-учасниці вживають усіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи віком до 15 років не брали безпосередньої участі у військових діях. 3. Країни-учасниці утримуються від призову на військову службу будь-яких осіб віком до 15 років. При вербуванні осіб старше 15 років, але молодших 18 років, держави-учасниці повинні намагатися надавати перевагу особам старшого віку. 4. Відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом щодо захисту цивільних осіб під час збройного конфлікту, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту дітей, які постраждали від збройних конфліктів, і догляду за ними» [1].

Тож вищезазначений документ наголошує на важливості і ролі МГП у захисті дітей під час збройних конфліктів. Хоча конвенція покликана захищати права дітей загалом, деякі її положення є суперечливими. Наприклад, забороняється призов і призов на військову службу та військову діяльність дітей віком до 15 років. Це положення відповідає наявним нормам гуманітарного права, але більшість країн, а також НУО, особливо ЮНІСЕФ, вважають його занадто низьким для віку. Зрозуміло, що жоден уряд чи організацію не задовольняє той факт, що Конвенція визнає набагато більше і більшою мірою прав дитини, ніж будь-який раніше ухвалений документ.

Зважаючи на це, Конвенцію про права дитини 2000 р. доповнено Факультативним протоколом щодо участі дітей у збройних конфліктах і Факультативним протоколом щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії та ухваленням Факультативного протоколу щодо процедурної інформації у 2011 р. [5].

Треба зазначити, що в міжнародному праві захист прав дітей та підлітків містить велику кількість міжнародно-правових актів загального та регіонального характеру, а також зобов'язальних та рекомендаційних правових наслідків, зважаючи на те, що Україна є членом ООН з 1945 р. та членом ОБСЄ та Ради Європи (з 1995 року) на регіональному рівні з 1992 р.

Зазначимо, що 17 червня 1999 року було ухвалено та ратифіковано Верховною Радою України 5 жовтня 2000 р. Конвенцію № 182 про заборону та негайні заходи щодо викоринення найгірших форм дитячої праці [6].

Конвенція забороняє дітей до 18 років залучати до роботи, яка може завдати шкоди їхньому здоров'ю, моралі чи психічному стану. Особливо робота в гірничій промисловості, тобто на небезпечних промислових підприємствах, а також у сфері проституції, порнографії та торгівлі наркотиками. Не менш важливим актом міжнародного права є Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо викоринення найгірших форм дитячої праці, ратифікована Україною 5 жовтня 2000 р., яка передбачає, що використання неповнолітніх як солдатів є найгіршою формою дитячої праці та забороняє вербування неповнолітніх для участі у збройних конфліктах.

Крім того, 4 лютого 2004 р. Верховна Рада України ратифікувала Протокол до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності про попередження і боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї. Зокрема, темою Європейської конвенції про права дитини є «підтримка прав дітей, забезпечення надання їм процесуальних прав, а також інформованість дітей і можливість брати участь у судових розглядах» [7]. Ратифікована постановою Верховної Ради України від 03.08.2006 № 69-V. Для України Конвенція набула чинності 1 квітня 2007 р.

Варто зазначити, що під час розгляду справ за участю дітей суди наділені повним правом вживати заходів щодо самостійного визначення доцільності призначення представника у випадках, встановлених національним законодавством, коли є серйозна загроза благополуччю дитини. Крім того, Конвенція також розглядає питання, пов'язані з участю представників у справах, які стосуються дітей, за умови, що їх поведінка не суперечить найкращим інтересам дитини. Саме ця особа надає дитині всіляку підтримку у вигляді відповідної інформації, роз'яснення та з'ясування думки дитини для того, щоб вона була доведена до суду. Зі свого боку, Міжнародна конвенція про цивільно-правові

аспекти викрадення дітей 1980 р. встановлює ініціювання центральними органами держав-учасниць цієї Конвенції судових або адміністративних процедур або сприяння таким процедурам з метою домогтися повернення переміщеної дитини [8]. З метою захисту дітей від незаконного переміщення в 2006 р. було ухвалено Закон, щоб створити процес для забезпечення того, щоб діти, яких незаконно затримали або депортували, поверталися до країни постійного проживання. Підсумовуючи, доцільно стверджувати, що Конвенція є найбільш масштабним міжнародним інструментом у цій сфері, оскільки її учасниками є вже 81 країна світу, які співпрацюють у створених нею межах та використовують її ефективні механізми. Зверніть увагу, що ця Конвенція застосовується до «будь-якої дитини віком до 16 років, яка проживала в Договірній Державі до її незаконної депортації» [8]. Треба наголосити, що відповідно до ст. 8 Конвенції будь-яка особа, установа чи інший орган має право звернутися за допомогою в наданні декларації для забезпечення повернення дитини, якщо дитину забирають або якщо порушуються права опіки.

Загалом можна відзначити, що Конвенція про права дитини є основним міжнародним універсальним документом, який закріплює права дитини в сучасному світі. Решта універсальних договорів охоплюють лише певні сфери підвищеного ризику для дітей, зокрема: діти та війна; діти та злочинність; дитяча праця та експлуатація дітей тощо. Більшого значення набувають міжнародні конференції та зустрічі на найвищому рівні, які зосереджують увагу міжнародної спільноти на захисті прав дитини, проводять практичну оцінку імплементації положень міжнародних договорів, просувають і залучають до актуальних питань, розвивають далі плани дій [9].

23 червня 2004 р. Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [8]. Документ обмежує мінімальний вік для призову (18 років) та участі у військових діях, забороняє вік добровільного призову (16 років), а також використання чи вербування неповнолітніх для військових цілей. Наша країна готова реагувати на масштабні та шкідливі наслідки для дітей, засуджує незаконні напади на дітей під час військових дій, а також напади на школи та лікарні (заклади, де зазвичай перебувають діти), захищені міжнародним правом, захищаючи дітей від участі у військовому конфлікті.

Хоча документ є частиною національного законодавства, з імплементацією його положень залишається багато проблем. З огляду на те, що військовий конфлікт відбувався безпосередньо на території України, питання про те, чи можна Факультативний протокол безпосередньо застосовувати в суді для захисту прав дитини, чи це закон із прямою силою, залишалося відкритим. Чи варто посилатися на його положення, чи варто спиратися на національні законодавчі норми, яких зараз немає, невідомо. На нашу думку, це ускладнює захист дітей, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту, оскільки українське законодавство містить норми, що регулюють статус дітей-біженців та шукачів притулку, але, на жаль, не містить положень щодо дітей, які постраждали у воєнному конфлікті.

На нашу думку, доцільно виділити Римський статут Міжнародного кримінального суду, підписаний 20 січня 2000 р. від імені України, який передбачає кваліфікацію певних дій проти дітей як військових злочинів, особливо щодо тих, які не досягли 18 років. Наприклад, це такі дії, як вербування та вербування дітей (неповнолітніх); використання їх у військових діях у міжнародних та неміжнародних збройних конфліктах; навмисні напади на лікарні та школи, які залишаються несанкціонованими. Це означає, що положення про визнання злочином протиправних дій щодо дітей під час воєнного конфлікту в Україні не застосовуються. Міжнародне право прав людини та Римський статут визнають безкарність осіб, які вчинили злочини проти дітей. Примусова передача дітей групам, які зазнають цілеспрямованого знищення, характеризується як геноцид. Україна не була учасницею Римського статуту, що посилювало можливості захисту прав дітей у збройному конфлікті та порушувало принцип покарання винних у військових злочинах проти дітей.

Зауважимо, що для ратифікації Римського статуту передбачено Рішення Конституційного Суду України № 3-в/2001 11.07.2001 р., яким Римський статут визнано таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції». Так, у ст. 1 Статуту зазначено, що «Міжнародний кримінальний суд ... є доповненням до національних установ

кримінального правосуддя». Верховна Рада України може ратифікувати Статут після доповнення відповідного законодавства, оскільки статтею 124 Конституції України передбачено, що Україна визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах та в порядку, визначених цим Статутом.

Примітно, що зволікання України з ратифікацією одного з важливих договорів, що гарантує міжнародний правопорядок, виглядає дивним, особливо на дев'ятому році війни з росією. Чітких умов ратифікації Статуту ще не встановлено. Крім того, з одного боку, наша країна розраховує на допомогу міжнародної спільноти у боротьбі з агресією. З іншого боку, вона не використовує наявні механізми захисту, а також не прагне брати на себе зобов'язання щодо дотримання міжнародного кримінального права, яке звинувачує в порушенні держави-агресора.

Водночас Україна проігнорувала резолюцію Ради Європи 2018 р. «Гуманітарні наслідки війни в Україні», в якій Рада Європи закликала Україну якнайшвидше ратифікувати Римський статут для адаптації внутрішнього кримінального та кримінально-процесуального законодавства. відповідно до норм міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Зокрема, у КК України відсутня така категорія злочинів, як злочини проти людяності (ст. 7 Римського статуту). Водночас щодо ситуації в Криму та на Донбасі Україна у своїй другій заяві до Міжнародного кримінального суду прямо стверджувала, що представники російської федерації та підконтрольні їй угруповання вчинили «злочини проти людяності».

Зважаючи на це, слід зазначити, такі злочини, як злочини проти людства: вбивство, зґвалтування, насильницьке зникнення тощо, визначені Римським статутом, передбачені також у КК України.

З 1999 р. Рада Безпеки ООН ухвалила 17 резолюцій щодо участі у військових конфліктах, зокрема щодо захисту та реабілітації дітей. Розроблено стандартну методичку визначення віку українських дітей, у тому числі дітей-біженців та шукачів притулку, відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини. Він містить положення про комісії з питань визначення віку дітей, позбавлених батьківського піклування та потребують соціального захисту, а також процедурний захист проведення перевірок для визначення віку дітей, позбавлених батьківського піклування та потребуючих соціального захисту. Зазначеним порядком визначено, що «у разі виникнення сумнівів щодо заявленого віку дитини проводиться обстеження для визначення віку дитини, яка залишилася без піклування батьків та потребує соціального захисту» [10].

У 2007 р. ухвалено та підписано Паризьке зобов'язання, яке стосується захисту дітей від використання або незаконного вербування збройними групами чи збройними силами, а також Паризькі принципи та рекомендації щодо дітей, пов'язаних із збройними групами чи збройними силами.

Загалом міжнародні договори зараз дозволяють вирішувати питання, пов'язані із захистом прав дитини, а основні положення згаданого Закону є основою чинного законодавства: Конституції України, законів України «Про охорону дітей» (2021), «Про соціальну роботу із сім'ями, дітьми та підлітками» (2001), «Про освіту» (2017), «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992), «Про установи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995 р.), Кримінального кодексу України (2001 р.), Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.), Сімейного кодексу України (2002) рік), Кодексу України про адміністративні правопорушення (1984) та ін.

Варто зазначити, що з огляду на розпорядження Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811/2011 «Про питання прав дитини Уповноваженим Президентом України», після запровадження системи дитячого омбудсмена, враховуючи європейський досвід, наша держава зробила значний крок вперед у забезпеченні, захисті та захисті прав і законних інтересів дитини, привернувши увагу держави та громадянського суспільства до проблем у цій сфері на якісно новому рівні норм.

Крім того, є спеціальні норми, що визначають обсяг прав та обов'язків дитини, які передбачені окремими статтями про сім'ю (ст. ст. 152, 160, 177, 179, 243, 247, 253 тощо) Кримінального [84] та Кримінального процесуального кодексів, відповідно до Закону про соціальну роботу з дітьми та підлітками.

Діти та підлітки є найбільш вразливою та неозброєною категорією цивільного населення під час воєнного конфлікту. Щоб описати, як держава законодавчо захищає

найбільш вразливі групи – дітей, які стали жертвами гібридної війни, ми умовно поділимо їх на такі категорії:

- групи дітей, які стали жертвами війни на сході України;
- діти, які постраждали внаслідок військових дій та збройних конфліктів.
- діти на окупованих територіях;
- діти – утриманці ветеранів – учасників бойових дій;
- діти, які є членами сімей учасників бойових дій (діти є членами сімей осіб, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок участі в антитерористичній операції/ООС);
- діти, які живуть у так званих «сірих зонах»;
- діти внутрішньо переміщених осіб;
- дитина – член сім'ї військовослужбовця;
- діти – члени сімей та заручники військовослужбовців, захоплених на тимчасово окупованій території України;
- діти – члени сім'ї інвалідів війни [11].

Наша нація не готова захищати права дітей в умовах війни. Незважаючи на те що війна триває, питання прав дитини постало особливо гостро, коли на окремих територіях України розгорівся збройний конфлікт. Неповнолітні є індикаторами, які формують рівень розвитку та добробуту в суспільстві, вони дуже чуйно реагують на зміни, що відбуваються в житті країни, але не можуть поодиноці впливати на умови, в яких живуть.

Сьогодні Україна вживає найнеобхідніших заходів для забезпечення захисту дітей. «Закон України про охорону дитинства» визначає нову категорію – «діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – діти, які отримали поранення, синці, розчленування, зазнали фізичного, сексуального, психологічного насильства внаслідок воєнних дій або збройного конфлікту, викрадені або незаконно вивезені з України, беруть участь у військових формуваннях або незаконно утримуються, в тому числі в полоні» [12]. Варто зазначити, що зроблено важливий крок у забезпеченні захисту прав дітей у районах бойових дій та збройних конфліктів – ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» № 936-VIII від 26 січня 2016 р. Цей документ спрямований на вдосконалення механізмів ухвалення рішень щодо захисту прав дітей шляхом підтримки сімей дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах або постраждали внаслідок воєнних дій, збройного конфлікту та процедури вдосконалення української системи захисту прав дитини.

Такі діти мають можливість набути статусу дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту чи бойових дій. Такий статус дітям надається згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 268 «Порядок надання статусу дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», затвердженою 5 квітня 2017 р.

Отже, «статус дітей, які постраждали внаслідок бойових дій та збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини зі статусом внутрішньо переміщеної особи. Порядок надання статусу дитини, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України» (стаття 30-1 Закону «Про охорону дитинства») [12].

Крім того, постановою Кабміну затверджено перелік населених пунктів для проведення антитерористичної операції на території України, тим самим визнаючи наявність негативних наслідків воєнних дій чи збройних конфліктів на окремих територіях України, де проживає (перебуває) населення, у тому числі діти [13].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 квітня 2017 р. передбачено, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи видається кожній дитині, у тому числі без супроводу батьків чи інших законних представників. У контексті державної допомоги треба також зазначити, що українське законодавство не включає категорії дітей-переселенців, що звужує сферу державної допомоги та надання соціальних послуг. Змінами до вищезазначених законів передбачено, що діти, які прибули без батьків чи іншого законного представника, можуть отримати довідку про взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи, а у випадках, коли життя та здоров'я дитини під загрозою або дитина позбавлена батьківського піклування, сім'ї внутрішньо переміщених осіб, осіб, які мають проблеми з матеріальним становищем, визначено сяк такі що потребують допомоги, зокрема

надання їм соціальних послуг та здійснення передбачених законодавством відповідних заходів [14].

Вважаємо, що необхідним є більш детальний аналіз правової бази захисту дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту на Донбасі. У сучасних умовах усі права цих дітей можна поділити на кілька категорій.

1. Загальні права дитини, які належать усім дітям і гарантуються Конвенцією про права дитини та національним законодавством України, а саме: право на життя, право на ім'я та право на громадянство; право знати своїх батьків і право на їхнє піклування; право зберігати індивідуальність; право вільно висловлювати думку, включаючи свободу шукати, отримувати та передавати будь-яку інформацію; право дітей на свободу релігії, думки і совість.

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (право на возз'єднання сім'ї; відомості про долю та місцеперебування членів сім'ї, зниклих безвісти; право на здобуття певного рівня освіти за рахунок держави); право на отримання достовірної інформації про загрозу життю, здоров'ю та благополуччю дітей на території тимчасових поселень або покинутих поселень, стан інфраструктури, довкілля, забезпечення прав і свобод дітей; для їх тимчасового або право на постійне проживання в належних умовах, право на допомогу в переміщенні рухомого майна, допомогу в поверненні дитини до місця попереднього проживання) [14].

3. Права дітей, які постраждали від військового конфлікту. Ці права поширюються на внутрішньо переміщених осіб, які є жертвами військового конфлікту на додаток до вимушеного переміщення. Як зазначалося вище, у 2016 р. Закон України «Про охорону дітей» був доповнений статтею 30-1 [20], яка передбачає додаткові заходи для захисту дітей, які перебувають у районах збройних конфліктів або військових дій, і дітей, які постраждали внаслідок збройних конфліктів або військових дій (ці діти мають право на возз'єднання з членами сім'ї, які були незаконно вивезені). Також передбачені репатріація дітей за кордон, право на переважне розміщення в безпечних місцях без супроводу або в супроводі інших осіб разом з батьками, законними представниками або за їх згодою, місцевими адміністраціями та органами місцевого самоврядування, якщо неповнолітній є або може перебувати в зоні військових дій чи збройних конфліктів, право на психологічну, медичну, освітню реабілітацію тощо) [15].

Варто наголосити, що права дітей мають бути гарантовані незалежно від місця проживання та наявності громадянства України та документів, що посвідчують особу. Це підтверджується позицією Європейського суду з прав людини, який обґрунтовує необхідність уникнення вакууму в системі захисту прав людини, гарантуючи всю територію однієї договірної сторони, навіть в межах іншої договірної сторони, зокрема через підпорядковані місцеві адміністрації.

Треба зазначити, що під час ухвалення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні» 20 жовтня 2014 р. було недостатньо спеціальних заходів для надання допомоги особам, переміщеним або розлученим із сім'єю без дитини, незважаючи на те що у сучасному світі велика кількість країн пережила або переживає внутрішнє переміщення осіб. До таких країн належать Азербайджан, Йемен, Сирія, Ірак, Грузія, Молдова та ін. [14, с. 52]. Лише після внесення змін у січні 2016 р. було створено центральний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері захисту прав дитини та усиновлення, здійснює методичне забезпечення та координує діяльність місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування. органи соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема зазначеними документами під час встановлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми також забезпечується дотримання вимог законодавства щодо усиновлення чи використання інших, передбачених законодавством способів влаштування дітей, забезпечення постійного соціального супроводу внутрішньо переміщених сімей у поєднанні зі встановленими опіки чи піклування над дітьми, прийомних сімей та сімейних будинків для дітей. Окремі питання частково врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866, якою затверджено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності із захисту прав дитини та додано новий розділ «Органи опіки та піклування» Процесуальні особливості діяльності щодо захисту прав дітей, переміщених з тимчасово окупованих територій або районів проведення антитерористичної операції». Відповідно до статті 76 зазначеного Порядку

служба у справах дітей протягом 7 робочих днів з дня виявлення дитини вживає заходів щодо встановлення особи дитини, місця проживання, відомостей про батьків чи спадкоємців, інших родичів та їхнє місце проживання. Служба у справах дітей забезпечує підготовку документів для надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, у разі неможливості повернення дитини в дім для утримання.

У зв'язку з цим були внесені зміни до Сімейного кодексу України, якими визначено поняття «піклування над дітьми» та визначено умови, за яких органами опіки та піклування може бути влаштовано патронатну сім'ю дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах, визначено права дитини, обов'язок дитини та патронатного вихователя. Зазначені зміни спрямовані на вирішення проблеми дітей у зонах конфлікту, які перебувають без супроводу батьків чи законних опікунів. Вважаємо ці зміни позитивними, але, на жаль, відсутній перелік заходів соціального захисту, що значно знижує їх ефективність [16].

Питання захисту прав дитини є надзвичайно важливим з погляду забезпечення житлом окремих категорій неповнолітніх. З цією метою 8 лютого 2018 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа. Передбачено взяття на облік дітей-сиріт ВПО та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 16 років, які перебувають на обліку за місцем реєстрації внутрішньо переміщених осіб, та похідну від них кількість [17].

Варто зазначити, що ухвалення таких доповнень до закону є дуже актуальним, хоча їхнє введення дещо запізниле, оскільки збройний конфлікт розпочався ще у 2014 р. Зокрема, це можна розглядати як дієвий механізм захисту прав дітей, які перебувають у зонах збройних конфліктів або проживають на лінії фронту чи у так званих «сірих» зонах.

Зазначимо, що після підписання Мінських угод у 2014 р. в Україні виникло визначення «сірої зони». Це визначення часто використовується у військовій та дипломатичній літературі. «Сіра зона» – це нейтральна зона по обидві сторони лінії зіткнення. Також варто зазначити, що території, які фактично потрапляють до «сірої зони», визначені Кабміном України, який склав спеціальний перелік населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення. Зокрема, Постанова КМУ від 07.11.2014 № 1085-р «Про затвердження переліку населених пунктів, тимчасово не віднесених до сфери управління державних органів та розташованих на лініях зіткнення» (зі змінами) [18].

Варто звернути увагу на пільги, до яких ці діти не мають доступу, оскільки не мають облікової картки ВПО. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2014 р. № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, евакуйованим із тимчасово окупованої зони України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття вартості проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг» затверджено щомісячні виплати за шість місяців проживання, у тому числі житлово-комунальних послуг, особам, які виїжджають із зони тимчасової окупації України (Крим) та району проведення антитерористичної операції [19].

У Сімейному кодексі України закріплено коло особистих і майнових прав дітей. Проте певною мірою ці права є специфічними, оскільки їх реалізацію забезпечують спеціально визначені та передбачені законом особи – батьки (інші законні представники). Сімейний кодекс України передбачає право на сімейне виховання, право на спілкування з батьками, право на ім'я, майнові права, батьківську допомогу тощо. Цивільний кодекс України регулює та забезпечує особисті немайнові та майнові права дітей. Захист права дітей на достатній життєвий рівень можливий шляхом надання тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких не мають місця проживання або не мають можливості їх виховувати або ухиляються від утримання, батьки, місце проживання яких невідоме, ухиляються від сплати аліментів, або ж захист прав дітей можливий шляхом призначення і виплати тимчасової державної допомоги тим батькам, які не мають можливості утримувати своїх дітей.

Нормативно-правове визначення поняття «дитина-солдат» у міжнародно-правових колах почало виникати в середині 1970-х рр. Водночас встановлено норми, що забороняють залучення дітей до участі у бойових діях та встановлюють їх кримінальну відповідальність. Тож у Паризьких принципах участі дітей у збройних силах або групах 2007 р. поняття дитини, пов'язаної з певною асоціацією, визначається як особа віком до

18 років, яка зараз або раніше була завербована або служить у збройних силах або в будь-яких типах озброєних груп, включно з, але не обмежуючись, дітьми, які використовуються як розвідники, бійці, носильники або в сексуальних цілях. Зокрема, у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах термін «дитина-солдат» трактується як: 1) будь-яка особа віком до 18 років, яка бере участь у бойових діях у складі збройних сил; 2) будь-яка особа віком до 18 років, яка примусово призвана до збройних сил уряду; 3) будь-яка особа віком до 15 років, яка добровільно призвана до армії. Особовий склад, набраний або використаний у військових діях. Водночас стаття 4 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, ратифікованого Верховною Радою України 23 червня 2004 р., передбачає, що Особи молодше 18 років не можуть використовуватися або залучатися до військових операцій. Водночас, згідно з пунктом 15 військовим злочином є вербування та використання дітей віком до 15 років для участі у бойових діях. Міжнародна практика свідчить, що неповнолітні стають військовослужбовцями за умови фінансової вигоди, економічних труднощів, психологічного тиску, ідеологічних чи політичних переконань. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Грейсія Маршалл, яка проводила дослідження використання дітей як солдатів між 1965 і 1995 роками, робить висновок, що основна причина участі дітей у збройних формуваннях або служби в армії є економічною. «Голод і злидні спонукають батьків посилати дітей на військову службу» [20].

Слід зазначити, що українське законодавство загалом відповідає нормам міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо заборони залучення дітей до бойових дій. Варто зауважити, що стаття 30 Закону України «Про захист дитинства» «Про заборону участі дітей у бойових діях і збройних конфліктах» забороняє «участь дітей у бойових діях і збройних конфліктах, у тому числі вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей для використання в інших країнах. Збройний конфлікт чи акти насильства, спрямовані на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у бойових діях і збройних конфліктах, залучення дітей та/або до воєнізованих чи збройних формувань, не врегульованих законодавством України, воєнна пропаганда». Зрозуміло, однак, що реального механізму залучення неповнолітніх до участі у незаконних військових формуваннях, вивезення дітей до сусідніх країн чи усиновлення наразі немає. В умовах війни сторони порушили статтю 1 Загальної декларації прав людини і Конвенції про право на життя, ст. 6.

Крім того, вітчизняне законодавство передбачає відповідальність за ст. 304 Кримінального кодексу України «Участь неповнолітніх у злочинній діяльності» та акцентує на покаранні за «участь неповнолітніх у злочинній діяльності, алкоголізмі, жебрацтві, азартних іграх», що карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років [21].

Вважаємо за необхідне передбачити у Кримінальному кодексі такі види злочинів за участю дітей під час збройного конфлікту, зокрема кримінальну відповідальність за вербування або інше втягнення дітей у збройний конфлікт.

На жаль, у сучасних умовах, незважаючи на вплив міжнародних правових актів, неповнолітні продовжують брати участь у бойових діях та збройних конфліктах по всьому світу. Діти стають не лише жертвами, а й злочинцями. Дітей перетворюють на засіб ведення війни, систематично вербують у військові формування або викрадають як дітей-солдат. Тому ми вважаємо, що для вирішення цієї глобальної проблеми міжнародному співтовариству необхідно посилити заходи щодо запобігання участі дітей у збройних конфліктах шляхом посилення санкцій проти країн, які порушують права дітей.

Необхідно зазначити, що наше законодавство передбачає заходи соціального захисту окремих категорій дітей, а також загальні принципи захисту дітей у конфлікті. Соціальна допомога сім'ї, дітям та підліткам здійснюється шляхом надання комплексу соціальних послуг, які визначені в «Соціальній роботі із сім'єю, дітьми та підлітками» України. Він передбачає можливість психологічної реабілітації та соціально-медичної допомоги у відповідних дитячих закладах. Постанова КМУ від 17 липня 2009 р. № 734 «Про порядок погодження переведення дітей до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку за рахунок коштів державного бюджету». Відповідно до постанови діти, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, – це:

- 1) діти учасників бойових дій, пов'язаних з участю в антитерористичній

операції/контртерористичній операції (тільки п. 19 ч. А ст. 6);

2) діти, один із батьків яких загинув (пропав безвісти) внаслідок участі в АТО/ООС;

3) діти, зареєстровані як внутрішньо переміщені особи;

4) діти, які проживають у контактних/розділених населених пунктах;

5) дитина, яка перебуває на обліку в службі у справах дітей.

Відповідно до постанови, діти мають право на пільгову або безоплатну допомогу з державного бюджету та річну путівку в оздоровчий заклад для дітей, якщо путівка не надається за рахунок коштів місцевого бюджету на відповідний рік.

Постанова КМУ від 23.11.2016 № 975 «Про надання державної адресної підтримки окремим категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), професійної та вищої освіти» визначає механізм надання окремим категоріям державної адресної підтримки громадян, особливо з метою здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та вищої освіти, які навчаються в державних або громадських закладах.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, погоджуємося з рекомендацією про необхідність забезпечення ведення достовірної статистики щодо всіх категорій дітей, а саме: дітей, які проживають у зонах збройних конфліктів, населених пунктів, розташованих у точках зіткнення, дітей-переселенців, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, поранених і загиблих; звіти про вступ абітурієнтів до вищих навчальних закладів України з районів тимчасової окупації чи збройного конфлікту; встановлення кримінальної відповідальності за вербування дітей до збройних формувань і банд; вдосконалення класифікації та законодавчого визначення поняття нових категорій дітей, які виникли внаслідок збройного конфлікту в Україні, а саме: «збройний конфлікт», «діти, які беруть участь у збройному конфлікті», «діти-солдати», «діти-воєнні злочинці», «діти, які потребують допомоги», «тимчасовий захист», «діти, які потребують додаткового захисту», «сім'ї дітей, розлучених зі своїми сім'ями».

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права дитини: ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 № 789-ХІІ. Київ : Столиця, 1997. 31 с.

2. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». Одеса, 2015. 210 с.

3. Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо у разі передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях : Декларація ООН від 03.12.1986. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_131#Text.

4. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів: Декларація ООН від 14.12.1974. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text.

5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень : Протокол ООН від 20.11.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text.

6. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці : Конвенція МОП від 17.06.1999 № 182. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.

7. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : Конвенція Ради Європи від 25.01.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.

8. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.

9. Про здійснення обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту : наказ МОЗ України від 23.10.2013. № 903/1464/711. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1934-13#Text>.

10. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні. дослідницький звіт. Програма «Радник». URL : <https://radnyk.org/wp-content/uploads/2019/10/Doslidnyczkyj-zvit-Dity-yakyh-torknuvsya-zbrojnyj-konflikt-v-Ukrayini-.pdf>.

11. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

12. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2015 № 1275-р.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-p#Text>.

13. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

14. Журавльова Г. С. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід та Україна. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 52-56.

15. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

16. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа : Закон України від 08.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2279-19#Text>.

17. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-p#Text>.

18. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 та від 1 жовтня 2014 р. № 509 : постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2015. № 34 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2015-p#Text>.

19. Machel G. The Impact of Armed Conflict on Children. New York : United Nations. 1996. 96 p. URL : <http://www.essex.ac.uk/armedconV000239.doc>.

20. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Надійшла до редакції 04.12.2022

References

1. Konventsiya OON pro prava dytyny [UN Convention on the Child's Rights] : ratyfikovana Postanovoyu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 27 lyutoho 1991 No 789-XII. Kyiv : Stolysya, 1997. 31 p. [in Ukr.].

2. Shevchenko-Bitens'ka, O. V. (2015) Pravovi mekhanizmy Rady Yevropy u sferi zakhystu ditey vid nasyl'stva [Legal mechanisms of the Council of Europe in the sphere of protection of children from violence] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.11 / Nats. un-t «Odes'ka yuryd. akad.». Odesa, 210 p. [in Ukr.].

3. Deklaratsiya pro sotsial'ni ta pravovi pryntsyipy, shcho stosuyut'sya zakhystu i blahopoluchchya ditey, osoblyvo u razi peredachi ditey na vykhovannya ta yikh usnovlennya na natsional'nomu i mizhnarodnomu rivnyakh [Declaration on social and legal principles relating to the protection and well-being of children, especially in the case of children being placed in foster care and their adoption at the national and international levels] : Deklaratsiya OON vid 03.12.1986. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_131#Text. [in Ukr.].

4. Deklaratsiya pro zakhyst zhinok i ditey pry nadzvychaynykh obstavynakh ta pid chas zbroynykh konfliktiv [Declaration on the Protection of Women and Children in Extraordinary Circumstances and During Armed Conflicts] : Deklaratsiya OON vid 14.12.1974. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text. [in Ukr.].

5. Fakul'tatyvnyy protokol do Konventsiyi pro prava dytyny shchodo protsedury povidomlen' [Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child regarding the notification procedure] : Protokol OON vid 20.11.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l60#Text. [in Ukr.].

6. Konventsiya pro zaboronu ta nehayni zakhody shchodo likvidatsiyi nayhirshykh form dytyachoyi pratsi [Convention on Prohibition and Immediate Measures to Eliminate the Worst Forms of Child Labor] : Konventsiya MOP vid 17.06.1999 № 182. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text. [in Ukr.].

7. Yevropeys'ka konventsiya pro zdiysnennya prav ditey [European Convention on the Implementation of Children's Rights] : Konventsiya Rady Yevropy vid 25.01.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text. [in Ukr.].

8. Konventsiya pro tsyvil'no-pravovi aspekty mizhnarodnoho vykradennya ditey vid 25.10.1980 [Convention on Civil Legal Aspects of International Child Abduction of October 25, 1980]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text. [in Ukr.].

9. Pro zdiysnennya obstezhennya dlya vstanovlennya viku dytyny, yaka zalyshylas' bez pikluvannya bat'kiv ta potrebuye sotsial'noho zakhystu [On conducting an examination to determine the age of a child left without parental care and in need of social protection] : nakaz MOZ Ukrayiny vid 23.10.2013. № 903/1464/711. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1934-13#Text>. [in Ukr.].

10. Dity, yakykh torknuvsya zbroynnyy konflikt v ukrayini. doslidnyts'kyi zvit. Prohrama «Radnyk» [Children affected by the armed conflict in Ukraine. research report. «Advisor» program]. URL : <https://radnyk.org/wp-content/uploads/2019/10/Doslidnyczkyj-zvit-Dity-yakyh-torknuvsya-zbrojnyj-konflikt-v-Ukrayini-.pdf>. [in Ukr.].

11. Pro okhoronu dytynstva [On childhood protection] : Zakon Ukrayiny vid 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. [in Ukr.].

12. Pro zatverdzhennya pereliku naselennykh punktiv, na terytoriyi yakykh zdiysnyuvalasya

antyterrorystychna operatsiya, ta vyznannya takymy, shcho vtratyly chynnist', deyakyykh rozporyadzen' Kabinetu Ministriv Ukrayiny [On the approval of the list of settlements, on the territory of which an anti-terrorist operation was carried out, and the recognition of certain orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine as having lost their validity] : rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 02.12.2015 № 1275-r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-r#Text>. [in Ukr.].

13. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn'o peremishchenykh osib [On ensuring rights and freedoms of internally displaced persons] : Zakon Ukrayiny vid 20.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. [in Ukr.].

14. Zhuravl'ova, H. S. (2016) Zabezpechennya prav vnutrishn'o peremishchenykh osib: mizhnarodnyy dosvid ta Ukrayina. *Chasopys Kyivivs'koho universytetu prava*. № 4, pp. 52-56. [in Ukr.].

15. Simeynyy kodeks Ukrayiny vid 10.01.2002 [Family Code of Ukraine of January 10, 2002]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>. [in Ukr.].

16. Pro vnesennya zmin do deyakyykh zakoniv Ukrayiny shchodo zakhystu zhytlovykh prav ditey-syrit, ditey, pozbavlenykh bat'kivs'koho pikluyannya, ta osib z yikh chysla [On amendments to some laws of Ukraine regarding the protection of housing rights of orphans, children deprived of parental care, and persons from their number] : Zakon Ukrayiny vid 08.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2279-19#Text>. [in Ukr.].

17. Pro zatverdzhennya pereliku naselenykh punktiv, na terytoriyi yakykh orhany derzhavnoyi vlady tymchasovo ne zdiysnyuyut' svoyi povnovazhennya, ta pereliku naselenykh punktiv, shcho roztashovani na liniyi zitknennya [On the approval of the list of settlements on the territory of which state authorities temporarily do not exercise their powers, and the list of settlements located on the contact line] : rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 07.11.2014 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-r#Text>. [in Ukr.].

18. Pro vnesennya zmin do poryadkiv, zatverdzhenykh postanovamy Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 1 zhovtnya 2014 r. № 505 ta vid 1 zhovtnya 2014 r. № 509 [On making changes to the procedures approved by resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 1, 2014 No. 505 and October 1, 2014 No. 509] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 28.01.2015. № 34 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2015-p#Text>. [in Ukr.].

19. Machel, G. (1996) *The Impact of Armed Conflict on Children*. New York : United Nations. 96 p. URL : <http://www.essex.ac.uk/armedconV000239.doc>.

20. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny vid 05.04.2001 [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Svitlana Nikolaichuk. Protection of children's rights under the conditions of marital state: problems of theory and practice. As a result of the war in Ukraine, thousands of children remained orphans, separated from their relatives and living in a difficult situation. According to the national children's search portal Children of War, from February 24 to January 6, 1,683 children were affected, of which 453 died, 877 were injured, 353 children were considered missing, and 13,876 were deported. At the same time, according to the department's open data, 8,744 children were found, and 125 children were returned. These data are not final, as work is ongoing to establish them in areas of active hostilities in temporarily occupied and liberated territories. During the war, children's rights were violated: the right to life, to be with family and community, to health, to personal development, to care and protection, according to the UN report «The impact of armed conflicts on children» in 1996. The violated rights of children must be restored and protected with the help of national and international institutions.

The country is not isolated from the problems of children; in the conditions of war, it is necessary to urgently adopt legislative regulation of some issues of protection of children's rights, which cannot be solved under the existing general order in peacetime. Clearly, the state of war and active hostilities in Ukraine define today's new reality, and the usual procedures for protecting children's rights according to the current legislation, which operates in peacetime, in most cases do not work. In martial law conditions, the question arose about the possibility of natural protection of the rights of children who suffered from russian aggression, was left without parental care, or was in a difficult situation. Ensuring children's rights under martial law will require the joint efforts of many organisations and institutions, especially in recent months with the appearance of a large number of new documents that regulate the behaviour of children, as well as parents, other relatives, guardians, etc. Since the introduction of martial law, 14 legislative acts have been adopted on the protection of children's rights under martial law.

Keywords: *martial law, children, rights, guarantees, international humanitarian law.*